

Володимир Газін
Кам'янець-Подільський

МІЖ МОСКВОЮ ТА ВАРШАВОЮ: ВІНЦЕНТ КОРВІН-ГОСЄВСКИЙ ЯК ОБРАЗ ЛИТОВСЬКОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1654–1667 рр.

У статті висвітлюється позиція одного з провідних політичних та військових діячів Великого князівства Литовського Вінцента Корвіна-Госєвського в період московсько-польської війни 1654–1667 рр. Акцентується увага на його контактах з царським урядом та зусиллях, спрямованих на створення умов для польсько-московського замирення.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Вінцент Корвін-Госєвский, Москва, Варшава, переговори, посольство.

В статье освещается позиция одного из ведущих политических и военных деятелей Великого княжества Литовского Винцента Корвина-Госевского в период московско-польской войны 1654–1667 гг. Акцентируется внимание на его контактах с царским правительством и усилиях, направленных на создание условий для польско-московского примирения.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, Винцент Корвин-Госевский, Москва, Варшава, переговоры, посольство.

The article highlights the standpoint of Vincent Corvin-Hosyevskiy, one of the leading political and military figures of Grand Duchy of Lithuania during the period of Moscow-Polish war (1654–1667). His cooperation with the tsarist government and his efforts spent to create grounds for Polish-Moscow reconciliation are emphasized.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, Vincent Corvin-Hosyevskiy, Moscow, Warsaw, negotiations, Embassy.

Період російсько-польської війни 1654–1667 рр. став одним з найважчих в долі як Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), так і його «народу політичного», представленого шляхетсько-магнатськими колами. Адже саме територія ВКЛ опинилася в епіцентрі військового протистояння та за досить короткий час (у ході двох кампаній 1654 й 1655 рр.) майже повністю була окупована московськими військами. Через неспроможність керівництва Речі Посполитої надати допомогу литовцям (могутність Варшави була підірвана подіями української революції, що спалахнула у 1648 р., та шведською окупацією («Потоп», яка розпочалася у 1655 р.), верхівка ВКЛ опинилася перед важким вибором:

залишитися вірною королю та Речі Посполитій, присягнути московському цареві чи піти на укладення литовсько-шведської унії. Відтак, з початком війни у середовищі литовської шляхти та магнатерії стався очевидний розкол. Фактично, на чолі відповідних угруповань опинилися три найвпливовіших персонажі литовської політики вказаного періоду – Януш Радзівілл, Павел Сапєга та Вінцент Корвін-Госєвскій. Хоча останній не був серед тих, хто присягнули московському володареві, проте в цей період затіяв активну «політичну гру», намагаючись і зберегти свої посади та володіння, офіційно залишаючись вірним королівським підданим, і отримати максимальні дивіденди від співпраці з московською владою.

Вінцент Корвін-Госєвскій (Гонсєвскій) – представник відомого шляхетського литовського роду. Його батько Александер Корвін-Госєвскій у свій час був відомим воєначальником та дипломатом Речі Посполитої. Вінцент (р.н. 1625), отримавши гарну освіту (навчався у Болонському університеті), доволі швидко зробив кар'єру у ВКЛ. Уже у віці 21 рік він отримав посаду стольника великого литовського, а в листопаді та грудні 1650 року обирався шляхтою маршалком сейму. В армії ВКЛ дослужився у 1651 році до звання генерала артилерії. У 1652 році обіймав посаду підскарбія великого литовського, а в 1654 році, коли Януша Радзівілла було призначено великим гетьманом литовським, Вінцент обійняв посаду польного гетьмана литовського. Висуваючи його на місце фактично другої людини в Литві, король намагався дещо применшити вплив опозиційного до королівського двору Радзівілла¹.

Відтак, Госєвскій з початком наступу московських військ разом з Радзівіллом опинився на чолі литовських військ, які протистояли Москві². Коли ж великий литовський гетьман приймає рішення шукати порозуміння з шведами (як засіб порятунку Литви від загарбання й розорення її росіянами), польний гетьман його не підтримав. Він виказував гостре невдоволення прошведською позицією гетьмана Я. Радзівілла й говорив, що особисто підмовляв того, щоб той «був у підданстві великого государя»³. При цьому позиція Госєвского постає доволі неоднозначною. З одного боку в розмовах з царськими посланцями він повсякчас намагається постати в образі щирого прихильника Москви Так, зокрема, у

¹ Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazyana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona wydana z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego. – Poznan: Nakład i czcionkami N. Kamińskiego i spółki, 1859. – Т. 2. – S. 175–176.

² Заборовский Л. В. Великое княжество Литовское и Россия во время польского Потопа (1655–1656): Документы, исследование. – М.: Наука, 1994. – С. 8.

³ Росийский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 96. – Оп. 1. – Д. 6. – Л. 122.

розмові з Ієвлевим просив, щоб той особисто в своєму донесенні царю вказав, що Госевській «...має надію на його государеву милість і надалі буде повідомляти про все, де що почує»⁴. З другого боку, веде мову про небажання зрадити королю та Речі Посполитій, як про це він заявляв у розмові з іншим царським посланцем Ліхарєвим. При цьому заявляв, що в інтересах як Московської держави, так і Польщі укласти вічний мир⁵. Така позиція Госевського фактично на той час була характерною для значної частини литовської магнатерії та шляхти. Литовська верхівка таким собі умиротворінням Москви та постійним декларуванням прихильності до московського царя намагалася зберегти свої володіння (силою зброї намагатися відстояти свої землі видавалося нереальним). Проте, з іншого боку, литовці були занепокоєні перспективою заміни шляхетської демократії московським самодержним режимом. Одним з виходів з даної ситуації вбачалося укладення польсько-московського миру (25 липня 1655 р. московським воєводам надходить лист від литовської знаті, зокрема підписаний і В. Госевскім, в якому містилося прохання припинити військові дії та вчинити перемир'я до часу, коли за цісарського посередництва розпочнуться польсько-російські переговори. При цьому керівники ВКЛ наголошували, що «...всі ми готові померти за королівство наше Польське і Велике князівство Литовське»⁶), навіть якщо заради цього необхідно буде віддати польську корону московському царю, за умови гарантування шляхетських прав, вольностей, власності. За даними В. Степанкова, вперше ідею обрання Алексея Міхайловича на польський престол московським урядовцям підкинув саме В. Госевській⁷.

Відзначимо, що Госевській особливо відзначався активністю в сенсі свого виказування зичливості московському царю. У вересні 1655 р. до воєводи Я. Черкаського прибули литовські посланці, серед яких був і посланець В. Госевського, його довірена людина хорунжий Стефан Францишек Медекша⁸. Московське керівництво вирішило максимально продемонструвати свою ласку до литовців, намагаючись прихилити їх на свій бік. Так, царем була надіслана грамота з розпорядженням Черкаському наділити посланців щедрим жалуванням, а, зокрема, гетьманові відіслати листи, жалувану грамоту, два сорока соболів та сорок в 60 карбованців і сорок в 50 кар-

⁴ Там же. – Л. 123–124.

⁵ *Заборовский Л. В.* Великое княжество Литовское и Россия... – С. 30 – 31.

⁶ Там само. – С. 9–17.

⁷ *Степанков В.* Богдан Хмельницький і проблема державності України. – УІЖ. – 1991. – № 11. – С. 136

⁸ Там само. – С. 34; *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России (по 1800 г.). – Ч. 3. – М., 1897. – С. 129.

бованців. При цьому говорилося: *«Якщо вони (литовська шляхта – В. Г.) почнуть нам, в 2-ю, служити, і службу свою покажуть, і присягу вчинять, і ми, в.г., пожалуєм їх нашим, государевим, милостивим жалуванням, свої, 2-кі очі бачити накажемо»*⁹.

І надалі серед вищих посадовців ВКЛ найактивніше продовжував позиціонувати себе прихильником Москви Вінцент Госевській. Напередодні Віленських переговорів він направляє свого посланця до московського воеводи Богдана Апрельєва¹⁰ й споряджає його інструкцією, в якій йшла мова про необхідність негайного укладення польсько-російського миру та спрямування спільних зусиль на війну проти Швеції. Сам Госевській наголошував на своєму щирому бажанні досягнення згоди між королем польським та царем, вказуючи, що це можуть засвідчити і Ліхарєв, і Артишев, і Ієвлєв, які раніше прибували до нього з посольствами. При цьому зазначав, що в даний час серед польського керівництва є багато таких, що вважають доцільніше укласти мирний договір зі шведами. Госевській же доводив, що не належить до таких, а залишається щирим прихильником царя¹¹.

Враховуючи що саме литовці демонстрували прихильність до ідеї російсько-польського порозуміння, Москва уже традиційно прагнула заручитися підтримкою з боку литовської еліти, в якій вбачала свого союзника. На користь Москви було те, що значна частина литовської та білоруської шляхти зайняла відкрито колаборантські позиції. За відповідні «царські ласки» вона готова була визнати зверхність царя. Відповідно в Москві не скупилися.

В умовах, коли після укладення Віленської угоди імплементація її положень (щодо обрання царя спадкоємцем польського престолу) залежала від рішення сейму, Москва активізує «обробку» лояльної литовської еліти. Уже невдовзі після Вільна 4 листопада 1656 р. царем було направлено стольника Артемона Матвєєва і піддячого Первільєва до Госєвського з метою переконати його, щоб той на сеймі «доставив російському государю польську корону». У розмові з царськими посланцями польний литовський гетьман вкотре завірив московське керівництво у своїй прихильності й, зокрема, порадив царю одружити його сина Алексея на королівській племінниці, що, на думку Госєвського, мало б сприяти польсько-московському порозумінню й завершню віленського політичного процесу¹².

⁹ Заборовский Л. В. Великое княжество Литовское и Россия... – С. 35 – 36.

¹⁰ РГАДА. – Ф. 79. Сношения России с Польшей 1656 г. – Д. 25. – Л. 14.

¹¹ Там же. – Д. 27. – Л. 16–16 об.

¹² Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С. 131.

20 грудня 1656 р. до Госєвського та Сапеги було послано чергових царських резидентів: до першого знову відправився стольник Артемон Матвєєв, а до другого – Афанасій Нєстеров. Цікаво, що Госєвській не приховуючи свій матеріальний інтерес, за підтримку московської політики виставив доволі конкретну ціну – 100 тис. польських золотих¹³.

На початку 1657 р. активні контакти між московським керівництвом та литовською знаттю продовжувалися. Традиційно в епіцентрі їх був гетьман Госєвській. Так, 6 лютого 1657 р. до Москви прибув його гонець з повідомленням про наміри коронних вельмож без погодження з царем примиритися з шведами. У відповідь царський уряд 20 лютого направив до нього дяка Івана Міхайлова, який мав винагородити таку старанність і зичливість литовського вельможі¹⁴. Думається однак, що тут було не стільки бажання догодити цареві, скільки несприйняття про шведського курсу, який був пов'язаний з давнім суперником Госєвського Янушем Радзівіллою.

На початку 1657 р. в Литву знову відправляється Матвєєв, який до цього вже досяг значних успіхів в справі «обробки» литовської еліти. Він мав уважно слідкувати з тамтешніми справами, а в разі, коли намітяться протиріччя між польською та литовською верхівками і створяться передумови для розриву, попіклуватися, щоб литовська знать і військо перейшли під високу руку государя і присягнули йому. Матвєєв від царя отримав також завдання визначити на кого з польських політиків чи урядовців можна опертися у питанні вирішення долі польської крони на користь царя. Серед останніх на першому місці був саме Вінцент Госєвській, який власне в розмові з Матвєєвим вкотре наголошував: *«Я готовий присягнути великому государю, готовий присягнути, що буду старатися для проголошення його спадкоємцем короля Яна Казімежа... Якщо государ дасть мені грошей, то я стану закликати начальних людей і військо таємно і присягу дам за всіх»*¹⁵. Відповідно, саме на його особі московський уряд акцентував свої зусилля. Уже 28 травня 1657 р. до гетьмана направлено (звичайно, не з пустими руками) чергових посланців Аврама Лопухіна і Ніколая Тіхоновського¹⁶. Дані місії вкотре означили ту роль, яку відводили в Москві литовцям в справі практичної реалізації положень Віленської угоди 1656 р.

¹³ Там же. – С. 132.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Соловьев С. М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. История России с древнейших времен / Отв. ред.: О. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев. – М.: Мысль, 1990. – С. 37–38.

¹⁶ Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С. 132.

Слід відзначити, що позиція литовської верхівки, яка вбачала порятунком Литви в укладенні польсько-московського мирного договору, вкрай негативно ставилася до спроб Варшави досягти порозуміння з Військом Запорозьким. Вони не без підстав вважали порозуміння з Москвою и Чигирином взаємовиключними. Відтак, серед тих, хто стосовно козацької України займав жорстку й безкомпромісні позицію, відавав перевагу силовому вирішенню «української проблеми», були литовські гетьмани П. Сапега та В. Госевській, канцлер К. Пац та підканцлер А. Нарушевіч. Зокрема, саме через дії підрозділів П. Сапеги, які спровокували зіткнення з козаками в районі р. Горині та Случі та здійснили спроби витіснити українські гарнізони з Пінського повіту¹⁷, на початку 1658 р. виявилось під загрозою зриву польсько-українське перемир'я.

Попри всі старання московської дипломатії, зокрема, й в сенсі «обробки» литовської верхівки, віленські домовленості залишилися нереалізованими. Відтак, постало питання скликання чергового посольського з'їзду. У цих умовах в Москві знову намагалися заручитися підтримкою литовців. Показовими були доволі активні контакти між воєводою Афанасієм Ордін-Нащокіним, який в цей час перебрав на себе роль головного промотора порозуміння з Вашавою, та польним литовським гетьманом Вінцентом Госевскім. У Москві спонукали Нащокіна активніше впливати на останнього, наголошуючи, що «...Госевському писати часто та царською милістю обнадіювати». У свою чергу польний гетьман намагався максимально скористатися з даної ситуації для отримання «царської милості». Зокрема, у своїй листах він просив надати царське жалування для вояків його полку, а також 3 тис. рушниць. При цьому він вкотре торкався перспективи польсько-московського замирення, яке вбачав основним чинником того, щоб «в Корони Польської з князівством Литовським протиріч не було». При цьому радив росіянам заручитися підтримкою впливових в Польщі маршалка Єжи Любомірського та познанського воєводи Яна Лещинського¹⁸. Через своїх посланців Медекшу та Лосовського наприкінці січня 1658 р., зазначаючи на поширенні серед польських вельмож настроїв обрати спадкоємцем польського трону угорського короля

¹⁷ Памятники, изданные Временною Комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторе (Далі – ПВК). – К.: Университетская типографія, 1859. – Т. 3. – Р. 3. – С. 20.

¹⁸ Акты Московскаго государства, изданные Императорскою академією наукъ. – Т. II. Разрядный приказ. Московскій стол 1635 – 1659. – СПб. Тип. Императорской академіи наукъ, 1894. – С. 600.

Леопольда, наголошував, що литовці, навпаки, зберігають прихильність до російського царя¹⁹.

Однак в жовтні 1658 р. стосунки між московським керівництвом та Госевським різко змінилися. Тут слід сказати, що попри «гру» останнього, спрямовану як на задоволення своїх особистих інтересів, так і сподівань литовської верхівки, він попри все зберігав вірність Речі Посполитій. У ситуації загострення відносин з Москвою, які перейшли в чергову фазу збройного протистояння, він опиняється в його епіцентрі. 8 жовтня в районі села Варки його полки зіткнулися з військами князя Долгорукого. Госевській виступив проти переважаючих сил противника. Спочатку успіх був на боці литовців і їх кіннота навіть змусила відступати росіян. Однак врешті росіяни зуміли завдати поразки литовцям. Ті відступили, а сам польний гетьман потрапив в полон²⁰. На думку З. Вуйціка, битва під Варкою ознаменувала завершення польсько-російського перемир'я, започаткованого Віленськими переговорами 1656 р.²¹.

Аж до 1662 р. Госевській в якості поважного бранця перебував в Москві, а його звільнення постало в якості однієї з ключових вимог Варшави, від якої залежало продовження польсько-московських мирних переговорів. А власне сам Госевській був включений до складу повноважного посольства Речі Посполитої на майбутні переговори з росіянами²².

В інструкції комісарам як одне з завдань, ставилося питання звільнення Госевского. А король Ян Казімеж навіть самі переговори поставив в залежність від звільнення польського гетьмана, зазначаючи, що не приступить до переговорів, якщо цар не відпустить Госевского. При цьому відкидалися спроби Москви виміняти останнього на Шереметьєва, який з 1660 р. перебував у кримському полоні. Наголошувалося, що російський воєвода потрапив в полон як переможений воєначальник, а Госевского підступно схопили й вивезли до Москви. Натомість король готовий взамін польного литовського гетьмана звільнити чотирьох видатних російських полонених²³.

¹⁹ *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С. 133.

²⁰ *Historia panowania Jana Kazimierza.* – S.19; *Соловьев С. М.* Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11–12. – С. 44.

²¹ *Wójcik Z.* Traktat andruszowski i jego geneza. – Warszawa: PWN, 1959. – S. 35.

²² *Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX pijarow w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane.* – Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. – Т. IV. – S. 369; *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С. 135.

²³ *Соловьев С. М.* Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. – С. 114.

У березні 1662 р. Вінцент Госевській разом з іншими полоненими поляками був звільнений без жодного викупу²⁴. Жест московської влади відбувся напередодні вкрай важливих, з точки зору, царського уряду переговорів, які мав провести А. Ордін-Нащокін. Росіяни розраховували, що звільнення Госевського сприятиме позитивному їх результату. Власне польний литовський гетьман мав доставити до Варшави грамоту, в якій офіційно сповіщалося про рішення царя направити до Польщі повноважне посольство для «великих і таємних справ»²⁵.

Госевській провів в ув'язненні в Москві чотири роки. Після звільнення отримав знову всі займані ним посади, ставши одним з прихильників короля Яна Казімежа в його протистоянні з бунтівною шляхтою. У 1662 р. був схоплений опозиційними королю литовськими конфедератами і розстріляний.

Загалом у постаті Вінцента Корвіна-Госевського відобразилася доля литовської шляхти, яка в умовах жорсткого московсько-польського протистояння, боротьби за домінування в регіоні Центрально-Східної Європи опинилася в якості заручника ситуації, шукаючи виходу з якої, литовці змушені були вести складну гру, підштовхуючи і Варшаву, і Москву до мирних переговорів, вважаючи, що лише за таких умов зможуть врятувати свої землі від остаточного розорення.

Volodymyr Gazin

Between Moscow and Warsaw: Vincent Corwin-Hosyevskiy as image of lithuania elite under Russian-Polish War of 1654 – 1667

During the Russian-Polish War of 1654–1667, when by 1655 the major part of Grand Duchy of Lithuania had been occupied by Moscow and Swedish troops in either part, the head of GDL stood up a difficult choice: to remain faithful to the King and Polish-Lithuanian Commonwealth, to swear to the king of Moscow or work out Lithuanian-Swedish union. However, Lithuanian elite became the object of intensive «treatment» primarily on the side of Moscow government. The purpose of that special treatment was to force it to swear allegiance to the king.

Those events featured Vincent Corwin-Hosyevskiy, one of the leading contemporary Lithuanian politicians and military leaders, Polny Lithuanian Het-

²⁴ Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С. 136.

²⁵ Галактионов И. В. Из истории русско-польского сближения в 50–60-х гг. XVII века (Андрусовское перемирие 1667 года). – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1960. – С. 58.

man. Against the background of his acute dislike of Lithuanian Hetman Janush Radziwill, who accepted the protection of the Swedish and Lithuanian-Swedish union, Hosiyeviskiy appeared to be the most active supporter of the rapprochement with Moscow. During the period of 1655–1658 the most intensive relations with Moscow authorities occur under the guidance of Hosiyeviskiy. He positioned himself as a true supporter of the king in favor of the latter taking the Polish throne, promoted formation of pro-Moscow party, in the medium of the Polish gentry. However he did not neglect his private interests.

Eventually Hosiyeviskiy remained loyal to the Polish king. As a result, on October 8, 1658 in the battle at the village Varki he was captured by Moscow troops and he remained imprisoned until 1662. After returning to Lithuania he was soon killed by the Confederates who were in the opposition to the king of Poland.

In general, the figure of Vincent Corvin-Hosiyeviskiy displayed the fate of the Lithuanian nobility, who faced Moscow-Polish conflict and the struggle to dominate in Central and Eastern Europe. Looking for the way out they became dependant on the situation, and struggled to make Lithuania and Moscow have peace negotiations, They believed that only in that way they could save their lands from complete ruining.